

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ:
“WARTOŚĆ EKSPLANACYJNA STRUKTURALNYCH ELEMENTÓW OSOBOWOŚCI
W OKREŚLANIU
RÓŻNYCH FORM TENDENCJI AGRESYWNYCH”

Problem funkcjonowania społecznego człowieka od zawsze stanowił jeden z głównych problemów analitycznych psychologii. Analiza literatury przedmiotu wskazuje, iż przyjmuje ono dwie zasadnicze formy: zachowań prospołecznych i/vs. zachowań antyspołecznych (por.: Clarke, 2005, 2011, Reykowski, 1986, 2005, Stoff, Breiling, Maser, 1997, Wallinius, 2012). Wśród badaczy zachowań antyspołecznych człowieka istnieje zgodność, iż ich najbardziej jaskrawym przejawem jest agresja, względnie tzw. *zachowania agresywne*, będące wyrazem agresywności ludzkiej rozumianej jako cecha czy też względnie stała tendencja przejawiania różnych form agresji w różnych kontekstach sytuacyjno-społecznych.

Rozumienie agresywności przez pryzmat cechowy rodzi pytanie o jej relacje względem innych cech uporządkowanych w spójną strukturę osobowości rozumianej jako: „1) całość cech psychicznych jednostki (człowieka); 2) całość zorganizowana [...] 3) całość dynamiczna [...] 4) całość, wyrosła z określonych przyczyn; 5) całość, mająca sens i zmierzająca do urzeczywistnienia określonych ideałów wartości.” (Pieter, 1976, s. 381). Osobowość w psychologii jest zasadniczo rozumiana dwojako - jako: konstrukt teoretyczny bądź jako konstrukt teoretyczny odpowiadający realnie istniejącej strukturze psychicznej (patrz szerzej: Oleś, 2013; Nuttin, 1968 – zwłaszcza: s. 40-41). Stanowi ona metaorganizację cech (por. Łukaszewski, 1974, s. 16) zapewniającą stałość i (względną) spójność myślenia, postrzegania, odczuwania oraz zachowania ludzkiego w różnych kontekstach społeczno-sytuacyjnych (patrz szerzej: Block, 2002; Gasiul, 2007, 2012, 2020; Jung, 1940; Łukaszewski, 1974; Mischel, Shoda, Ayduk, 2008; Oleś, 2013; Oleś, Drat-Ruszczak, 2008; Plutchik, Conte, 1997; Strelau, 2010, 2015; Strelau, Eysenck, 1987; Strongman, 2003; Zuckerman, 1979, 1983, 1991, 2007).

Dalsza analiza literatury przedmiotu wskazuje, iż istnieje wiele różnych definicji osobowości - przy czym większość z nich za swoją podstawę obierają tzw. *podmiotową koncepcję Ja* (ang. *Self*) mającą swe źródło w analizach Wiliama Jamesa (1842-1910) (względnie: *Ja i tożsamość*; patrz szerzej: James, 1890; Gasiul, 1993, 2006, 2012, 2020;

Jarymowicz, 1988; Kashima, Foddy, Platow, 2002; Leary, Tangney, 2003, 2012; Oleś, 2013; Oleś, Drat-Ruszczak, 2008; Pilarska, 2012). Współcześnie najpopularniejszym jednak ujęciem osobowości jest tzw. *podejście cechowe* (patrz szerzej: Gasiul, 2006, 2012, 2020; Oleś, 2013, Oleś, Drat-Ruszczak, 2008) ujmujące swą istotę przez pryzmat cechy (patrz dokładnie: Oleś, 2000, s. 7; Pervin, 1994, s. 108, 2002, s. 76). W ramach tegoż podejścia współcześnie najbardziej rozpowszechniony jest tzw. *Pięcioczynnikowy Model Osobowości* (dalej: *PMO* - ang. *Five-Factor Model/FFM*) Costy i McCrae (1985, 1989, 1992b, 1992c, 1998, 2008; Klinkosz, 2004) popularnie zwany tzw. *Wielką Piątką* (ang. *Big Five*) ewoluujący stopniowo do postaci tzw. *Pięcioczynnikowej Teorii Osobowości* Costy i McCrae (dalej: *PTO* - ang. *Five-Factor Theory/FFT*; patrz szerzej: McCrae, Costa, 2003/2006, 2005; 2008a, 2008b; Siuta, 2006; McCrae, 2009; McAdams, Pals, 2006; Novikova, Vorobyeva, 2019).

Warto tu wskazać, iż w związku z nieustannym rozwojem teoretyczno-koncepcyjnym psychologii osobowości oraz powstaniem koncepcji tzw. *metacech osobowości* (patrz: Digman, 1997; DeYoung, Peterson, Higgins, 2002; DeYoung, 2006, Musek, 2007, 2017a, 2017b; Revelle, Wilt, 2013; Rushton, Bons, Hur, 2008; Rushton, Irwing, 2008, 2011) stworzony został bazujący na nich *Kołowy Model Metacech Osobowości* (dalej: *KMMO* - ang. *Circumplex of Personality Metatraits/CPM*) Strusa, Ciecucha i Rowińskiego (2014) stanowiący nową jakość analityczną w zakresie analizy struktury osobowości ludzkiej. Koncepcja metacech osobowości i *KMMO* stanowi także dobrą matrycę do integracji i lepszego zrozumienia struktury i istoty różnych konstruktów psychologicznych (patrz zwłaszcza: Strus, Ciecuch, 2017, 2019).

W tymże kontekście zauważono lukę badawczą w postaci braku analizy zależności *KMMO* względem różnych form tendencji agresywnych. Problem ten został rozwiązany przez stworzenie autorskiego modelu teoretycznego zależności między *KMMO* Strusa i in. (2014) a zróżnicowanymi formami tendencji agresywnych wg. różnych ujęć teoretycznych i narzędzi pomiaru (patrz: Buss, Perry, 1992; Gaś, 1980, 1987b; Dodge, 1980, 1991; Dodge, Coie, 1987; Raine, Dodge, Loeber, Gatzke-Kopp, Lynam, Reynolds, Stouthamer-Loeber i Liu, 2006) w ramach niniejszego projektu doktorskiego. Model ten nazwano *Kołowym Modelem Uwarunkowań Form Tendencji Agresywnych* (dalej: *KMUFTA*). W dalszej kolejności dokonano jego empirycznej weryfikacji sprawdzając trafność postulowanych w ramach tego modelu zależności. Rezultaty tychże analiz teoretyczno-koncepcyjnych oraz badań empirycznych zaprezentowane są w niniejszej rozprawie.

Przedmiotowa *KMUFTA* opiera się na cyrkularnej strukturze *KMMO* (patrz dokładnie: Strus i in., 2014, s. 280) a jego zasadnicze założenia są następujące:

1) Tendencje i zachowania agresywne związane będą tylko z jedną (*dolną*) połową KMMO a linią podziału jest metacecha Delta określana także (biegunowo) jako: Delta+/powściągliwość vs. Delta-/poszukiwanie wrażeń.

2) *Teoretyczne centrum agresji* w ramach KMMO stanowić będzie biegun Gamma-/dysharmonia i będzie mu odpowiadało występowanie ogólnej wrogości. Należy tu zaznaczyć, iż biegun Alfa-/rozhamowanie będzie uznany za *centrum najczęściej identyfikowanych form agresji* (jako równoznacznej z gniewem i jego *fizycznym rozładowaniem*). Zatem: Gamma-, Alfa- i Delta- stanowią odpowiedniki dotychczasowo opisywanych w literaturze przedmiotu osobowościowych uwarunkowań agresji ludzkiej, natomiast Beta- i Delta+ stanowią nową jakość dodaną dla wyjaśnienia osobowościowych uwarunkowań agresywności.

3) Ze względu na strukturę KMMO przyjęto, iż drugorzędne aspekty wspólnego związku Gammy- wraz z Alfa- i Delta- a także Beta- będą kanalizowały (na zewnątrz i ku sobie) tendencje i zachowania agresywne jednostki:

a) Alfie-/rozhamowaniu będzie odpowiadało odczuwanie i przejawianie gniewu, agresji fizycznej i skłonności do działań odwetowych (tzw. *gniewliwa mściwość*);

b) Delcie-/poszukiwaniu wrażeń będzie odpowiadało odczuwanie i przejawiania agresji proaktywnej, stymulującej, zaburzeń kontroli agresji i nieświadomych skłonności agresywnych (tzw. *proaktywna agresywność*);

c) Gammie-/dysharmonii będzie odpowiadało odczuwanie i przejawianie wrogości, agresji pośredniej, agresji przemieszczanej, agresji werbalnej (o małym nasileniu), tendencji autodestrukcyjnych i samoagresji (emocjonalnej i fizycznej) (tzw. *stłumionej paranoicznej autoagresywność*);

d) Becie-/pasywności będzie odpowiadało odczuwanie i przejawianie agresji reaktywnej (wobec otoczenia i siebie) oraz tendencji bierno-agresywnych (tzw. *bierna agresywność*).

4) Delcie+/powściągliwości odpowiadało będzie odczuwanie i przejawianie prospołecznej agresji instrumentalnej oraz kontroli zachowań agresywnych (tzw. *instrumentalna agresja moralistyczna*).

5) Alfie+, Gammie+ i Becie+/stabilności, integracji i plastyczności odpowiadał będzie niski poziom tendencji do odczuwania i przejawiania (wobec otoczenia i siebie) (auto)agresji w jakiegokolwiek postaci.

Podczas walidacyjnych badań empirycznych wykorzystano następujące narzędzia: Kwestionariusz Agresji Bussa-Perry'ego (Wersja Amity, 2005; KAB-P) (Buss, Perry, 1992; Aranowska, Rytel, Szymańska, 2015), Inwentarz Psychologiczny Syndromu Agresji (IPSA)

(Gaś, 1980) i jego Zrewidowaną Wersję (IPSAII) (Gaś, 1987b), Kwestionariusz Agresji Reaktywnej-Proaktywnej (RPQ-A) Rainego, Dodge'a, Loebera, Gatzke-Kopp, Lynama, Reynolds, Stouthamer-Loeber i Liu (2006) w wersji dla dorosłych, Inwentarz Osobowości NEO-FFI Costy i McCrae (Zawadzki, Strelau, Szczepaniaka, Śliwińskiej, 1998), Kwestionariusz Osobowości CPM-Q-SF Strusa, Ciecucha i Rowińskiego (z 2016 roku – patrz: Rogoza, Ciecuch, Strus, Baran, 2019) oraz Kwestionariusz Aprobaty Społecznej (KAS) Drwala i Wilczyńskiej (1980).

W ramach badań własnych przebadano $N_{\text{początkowe}}=1003$ osób z maksymalnie zróżnicowanych pod względem psychospołecznym środowisk socjalizacyjnych i kategorii społeczno-zawodowych (celem uchwycenia jak największej zmienności międzyosobniczej), w tym 70 więźniów. Po dokonaniu wstępnej analizy selekcyjnej ze względu na braki danych do próby właściwej zostało wyselekcjonowanych $N=867$ osób (405 mężczyzn – 46,7% próby i 456 kobiet – 52,6% przy brakach danych w zakresie płci 0,7% całej próby).

W trakcie analiz teoretyczno-koncepcyjnych wyróżniono cztery podgrupy badawcze a także – w dalszej kolejności – uwzględniono rolę płci (ostatecznie w ramach analiz różnic płciowych uwzględniając 341 mężczyzn (M) i 456 kobiet (K)). Bardziej szczegółowe charakterystyki socjodemograficzne poszczególnych podgrup i całej próby przedstawiają się następująco:

- a) maturzystów i studentów „zwykłych”: $N=344$ (149 M i 195 K) w wieku od 18 do 36 lat – tj. 39,7% całej próby;
- b) pracujących dorosłych: $N=301$ (107 M i 188 K) w wieku od 18 do 73 lat – tj.: 34,7% całej próby;
- c) maturzystów i studentów mundurowych: $N=158$ (85 M i 73 K) w wieku od 18 do 32 lat – tj. 19,38% całej próby;
- d) (szczególnie agresywnych) więźniów: $N=64$ (M) w wieku od 23 do 62 lat - tj. 7.4% całej próby.

Za optymalny sposób analizy struktury osobowości i jej relacji względem form tendencji agresywnych uznano przeprowadzanie analiz korelacyjnych uwzględniających cztery główne typy zmiennych: cechy oraz metacechy osobowości, zmienną aprobaty społecznej (w podwójnej roli) oraz różne formy tendencji agresywnych wg. różnych ujęć teoretycznych i narzędzi pomiaru. Finalne analizy wykonano wykorzystując metodę tzw. *skalowania wielowymiarowego* (ang. *multidimensional scaling/MDS* – patrz: Biela, 1992; Borg, Groenen, 2005; Borg, Groenen, Mair, 2012; Ciecuch, 2017b; Davison, 1983; Davinson, Sireci, 2000; Ding, 2018; Jacoby, Ciuk, 2018; Wish, Carroll, 1982) co jest uwarunkowane użytecznością tej

metody statystycznej dla analizy wielozmiennowej strukturalnych modeli kołowych (patrz: Ciecuch, 2011, 2013a, 2013b, 2017a, 2017b; Schwartz, 1992, 2006; Jacoby, Ciuk, 2018; Schwartz, Ciecuch, Vecchione, Davidov, Fischer, Beierlein, Ramos, Verkasalo, Lönnqvist, Demirutku, Dirilen-Gumus, Konty, 2012; Tracey, 2000) a także zrozumiałością i łatwością odbioru prezentacji wyników badań własnych z wykorzystaniem MDS w aspekcie graficznym.

Wszystkich obliczeń dokonano za pomocą pakietów statystycznych Predictive Solutions PASW IMAGO PRO 25 (SPSS 25.PL for Windows).

W trakcie wieloaspektowej analizy wyników badań własnych wykazano co następuje:

- powstawanie i przejawianie zróżnicowanych form tendencji agresywnych (wg. różnych narzędzi pomiaru) jest związane tylko z jedną (jak zostało uprzednio wskazane *niepożądaną społecznie*) dolną połową KMMO tj.: Delta-, Alfa-, Gamma-,
- tak jak przewidywano linię podziału stanowi (zasadniczo) Delta+ vs. Delta-/powściągliwość vs. poszukiwanie wrażeń,
- pożądana społecznie połowa KMMO (tj. Delta+, Alfa+, Gamma+ i Beta+) jest związana ujemnie z powstawaniem i odczuwaniem różnych form tendencji agresywnych,
- przeprowadzone analizy wykazały prawdziwość założenia o związku kontroli zachowań agresywnych z Delta+ (powściągliwością) – uzyskane dane wskazują, iż współmienność Delty+ i Alfy+ (z przewagą tej drugiej) odpowiada kontroli zachowań agresywnych – jakkolwiek przynależność do dwóch podgrup badawczych (tj. maturzystów i studentów mundurowych oraz więźniów) istotnie modyfikuje uzyskany wzorzec zależności,
- założenie o związku agresji instrumentalnej z Delta+ (powściągliwością) nie zostało potwierdzone w konsekwencji czego postulowane w ramach analiz teoretycznych (patrz: Buss, 1961 i KMUFTA) uznanie ww. agresji instrumentalnej za odrębny rodzaj agresji zostało podważone. Jakkolwiek wymaga to dalszych pogłębionych badań, gdyż takie twierdzenie mogą podważać następujące kontrargumenty: a) specyfika próby badawczej, b) nieadekwatna do teoretycznego konstruktu prospołecznej agresji instrumentalnej konstrukcja skali agresji instrumentalnej wg. IPSAII Gasia (1987b) (postulowanym jest przygotowanie odnośnego narzędzia do pomiaru prospołecznego komponentu agresji instrumentalnej) i c) niemożność przebadania (w obiektywnych przyczyn) w ramach niniejszej rozprawy doktorskiej żołnierzy i policjantów, względnie funkcjonariuszy tzw. *szużb specjalnych* oraz członków organizacji proobronnych i sportowców celem weryfikacji ww. twierdzeń teoretycznych. Analiza uzyskanych danych wykazała, iż *biegunem instrumentalności* agresji KMMO jest Alfa- (Sic!).

- dane empiryczne nie potwierdziły (zasadniczo) także założenia teoretycznego o związku agresji reaktywnej z Beta-/pasywnością – okazało się, iż agresja reaktywna (wg. RPQ-A i IPSAII) najsilniej współwystępuje z Alfa- (rozhamowaniem) i Delta- (poszukiwaniem wrażeń).

Do tzw. „odkryć” badań własnych można zaliczyć co następuje:

- uznanie agresji instrumentalnej w ujęciu Gasia (1987b) - w kontekście struktury i istoty KMMO - za odrębny rodzaj agresji staje się wątpliwe (jakkolwiek wymaga to dalszych analiz),
- biegun Beta- (pasywność) nie jest zasadniczo powiązany z zróżnicowanymi formami tendencji agresywnych wg. różnych narzędzi pomiaru,
- uzyskane dane wykazały, iż tzw. *centrum agresji* dla KMMO jest Alfa-/rozhamowanie. Zatem przeprowadzone badanie empiryczne dało podstawy do twierdzenia, iż czynnikiem dynamizującym wystąpienie zróżnicowanych form tendencji agresywnych (wg. różnych narzędzi pomiaru) w kontekście struktury KMMO jest gniew i uwarunkowana przez jego wystąpienie agresja fizyczna a nie – założona *a priori* na mocy analiz teoretycznych struktury KMMO – wrogość (Sic!).

Uwzględniając powyższe pamiętać należy, iż agresywność ludzka jest zjawiskiem wielowymiarowym i wieloaspektowym oraz bardzo często ma naturę procesualną i relacyjną - zwłaszcza w przypadku zaburzeń osobowości i tzw. *osobowości bierno-agresywnej* (patrz szerzej: Jakubik, 2003; Surzykiewicz, 2000, 2019; Coloroso, 2004; Tłuściak-Deliowska, 2017; Rode, 2010; Dixon, Smith, 2011; Kowalski, Limber, Agatston, 2012). Takie ujęcie problemu wykracza jednak poza ramy analityczne niniejszej rozprawy, w której dokonano uporządkowania relacji najczęściej wyróżnianych w literaturze przedmiotu form tendencji agresywnych względem KMMO. W konsekwencji tegoż niemożliwym było w ramach badań empirycznych wykazanie postulowanych w części teoretycznej rozprawy analiz sugerujących, iż w ramach KMMO pomiędzy Gamma- a Delta- lokują się bardziej skomplikowane, relacyjne i procesualne (szeroko rozumiane), pośrednie czy też „*uspołecznione*” formy tendencji agresywnych - co było bezpośrednio spowodowane brakiem adekwatnych narzędzi. Ten kierunek badań może być jednak uwzględniony w ramach dalszych badań i analiz.

Słowa kluczowe:

formy tendencji agresywnych, metacecha, Kołowy Model Metacech Osobowości (KMMO), relacje pomiędzy zmiennymi agresją a osobowością

SUMMARY OF THE DOCTORAL DISSERTATION (Ph.D. THESIS):
“THE EXPLANATORY VALUE OF PERSONALITY STRUCTURAL ELEMENTS
IN DETERMINING
VARIOUS FORMS OF AGGRESSIVE TENDENCIES”

The problem of human social functioning has always been one of the main analytical problems of psychology. The analysis of the literature on the subject, shows that it takes two basic forms: *prosocial behavior* and/vs. *antisocial behavior* (see: Clarke, 2005, 2011; Reykowski, 1986, 2005; Stoff, Breiling, Maser, 1997; Wallinius, 2012). There is a consensus among researchers of antisocial behavior in humans that aggression, or the so-called *aggressive behavior*, is an expression of human aggressiveness understood as a trait or a relatively constant tendency to manifest various forms of aggression in various socio-situational contexts.

Understanding aggressiveness through the prism of trait raises the question of its relationship to other traits arranged into a coherent personality structure understood as: “1) the entirety of the psychological features of an individual (human); 2) the organized whole [...] 3) the dynamic whole [...] 4) the whole, which arose for specific reasons; 5) a whole that makes sense and aims at the realization of certain ideals of values.” (Pieter, 1976, p. 381). In psychology, personality is generally understood in two ways: as a theoretical construct or as a theoretical construct corresponding to a really existing psychological structure (see more: Oleś, 2013; Nuttin, 1968 - particularly: pp. 40-41). It is a meta-organization of traits (cf. Łukaszewski, 1974, p. 16) ensuring stability and (relative) coherence of thinking, perceiving, feeling and human behavior in various socio-situational contexts (see more: Block, 2002; Gasiul, 2007, 2012, 2020; Jung, 1940; Łukaszewski, 1974; Mischel, Shoda, Ayduk, 2008; Oleś, 2013; Oleś, Drat-Ruszczak, 2008; Plutchik, Conte, 1997; Strelau, 2010, 2015; Strelau, Eysenck, 1987; Strongman, 2003; Zuckerman, 1979, 1983, 1991, 2007).

Further analysis of the subject literature shows that there are plenty of different definitions of personality and most of them use the so-called *subjective concept of Self* (pol. *Ja* or *Jażń*), having its source in the analyses by William James (1842-1910) (or: *Self and identity*; see more: James, 1890; Gasiul, 1993, 2006, 2012, 2020; Jarymowicz, 1988; Kashima, Foddy, Platow, 2002; Leary, Tangney, 2003, 2012; Oleś, 2013; Oleś, Drat-Ruszczak, 2008;

Pilarska, 2012). Nowadays, however, the most popular approach to personality is the so-called *trait approach* (see more: Gasiul, 2006, 2012, 2020; Oleś, 2013; Oleś, Drat-Ruszczak, 2008) presenting its essence through the prism of traits (for more details see: Oleś, 2000, p. 7; Pervin, 1994, p. 108, 2002, p. 76). Within this approach, the most popular model is the so-called *Five-Factor Model of Personality* (pol.: *Pięcioczynnikowy Model Osobowości* - hereinafter: *FFM*) by Costa and McCrae (1985, 1989, 1992b, 1992c, 1998, 2008; Klinkosz, 2004) popularly known as the *Big Five* (pol. *Wielka Piątka*), gradually evolving into the *Five-Factor Theory of Personality* (pol. *Pięcioczynnikowa Teoria Osobowości*) of Costa and McCrae (hereinafter: *FFT*; see more: McCrae, Costa, 2003/2006, 2005, 2008a, 2008b; Siuta, 2006; McCrae, 2009; McAdams, Pals, 2006; Novikova, Vorobyeva, 2019).

It is worth pointing out here that due to the continuous theoretical and conceptual development of personality psychology and the emergence of *the personality metatraits* concept (see: Digman, 1997; DeYoung, Peterson, Higgins, 2002; DeYoung, 2006; Musek, 2007, 2017a, 2017b; Revelle, Wilt, 2013; Rushton, Bons, Hur, 2008; Rushton, Irwing, 2008, 2011) gave rise to *the Circumplex of Personality Metatraits* (pol. *Kołowy Model Metacech Osobowości* - hereinafter: *CPM*) by Strus, Ciecuch and Rowiński (2014) which constitutes a new quality in the field of analysing the structure of human personality. The concept of personality metatraits and CPM both prove helpful in integrating and understanding more systematically the structure and essence of various psychological constructs (see particularly: Strus, Ciecuch, 2017, 2019).

What still remains unexplored, however, is the relationship between CPM and various forms of aggressive tendencies. Therefore, the present doctoral project posits a theoretical model of the relationship between CPM by Strus et al. (2014) and different forms of aggressive tendencies according to various theoretical approaches and measurement tools (see: Buss, Perry, 1992; Gaś, 1980, 1987b; Dodge, 1980, 1991; Dodge, Coie, 1987; Raine, Dodge, Loeber, Gatzke-Kopp, Lynam, Reynolds, Stouthamer-Loeber and Liu, 2006). The model, called *the Circumplex Model of Determinants of Aggressive Tendencies* (pol. *Kołowy Model Uwarunkowań Form Tendencji Agresywnych* – hereinafter: *CMDAT*), has been empirically verified (for details see: the present dissertation).

The CMDAT is based on the circumplex structure of the CPM (see: Strus et al., 2014, p. 280) and its basic assumptions are as follows:

1) Aggressive tendencies and behaviors are associated with only one (*lower*) half of CPM and the dividing line is the Delta metatrait, also known (polarly) as: Delta+/Self-Restraint vs. Delta-/Sensation-Seeking.

2) The theoretical center of aggression within CPM are the Gamma-/Disharmony pole and the presence of general hostility will correspond to it. It should be noted here that the Alpha-/Disinhibition pole are considered as the center of the most frequently identified forms of aggression (as tantamount to anger and its physical discharge). Thus: Gamma-, Alpha- and Delta- are the equivalents of the personality determinants of human aggression described so far in the literature, while Beta- and Delta+ constitute a new quality added to explain the personality determinants of aggressiveness.

3) Due to the structure of the CPM, it is assumed that the secondary aspects of the mutual relationship of Gamma-, along with Alpha-, and Delta-, as well as Beta- would channel (outwards and towards each other) the individual's aggressive tendencies and behaviors:

a) Alpha-/Disinhibition corresponds both to feeling and to displaying: anger, physical aggression, and a tendency to retaliate (the so-called *angry vindictiveness* – pol. *gniewliwa mściwość*);

b) Delta-/Sensation-Seeking corresponds both to feeling and to displaying: proactive and stimulating aggression, aggression control disorders, and unconscious aggressive tendencies (the so-called *proactive aggressiveness* – pol. *proaktywna agresywność*);

c) Gamma-/Disharmony corresponds both to feeling and to displaying: hostility, indirect aggression, displaced aggression, verbal aggression (of the low intensity), self-destructive tendencies, and self-aggression (emotional and physical) (the so-called *suppressed paranoid self-aggressiveness* - pol. *stłumiona paranoiczna autoagresywność*);

d) Beta-/Passiveness corresponds both to feeling and to displaying reactive aggression (towards others and oneself) and passive-aggressive tendencies (the so-called *passive aggressiveness* – pol. *bierna agresywność*).

4) Delta+/Self-Restraint corresponds both to feeling and to displaying prosocial instrumental aggression and control of aggressive behavior (the so-called *instrumental moralistic aggression* – pol. *instrumentalna agresja moralistyczna*).

5) Alpha+, Gamma+ and Beta+/Stability, Integration and Plasticity corresponds to a low level of the tendency to feel and display (self)aggression in any form.

The empirical validation research involved applying the following questionnaires and inventories: Buss-Perry Aggression Questionnaire (Amity Version, 2005) (KAB-P) (Buss, Perry, 1992; Aranowska, Rytel, Szymańska, 2015), Psychological Inventory of Aggression Syndrome (IPSA) (Gaś, 1980) and its Revised Version (IPSAII) (Gaś, 1987b), The Reactive-Proactive Aggression Questionnaire (RPQ-A) by Raine, Dodge, Loeber, Gatzke-Kopp, Lynam, Reynolds,

Stouthamer-Loeber and Liu (2006) in the adult version, the NEO-FFI Personality Inventory by Costa and McCrae (Zawadzki, Strelau, Szczepaniaka, Śliwińska, 1998), the CPM-Q-SF Personality Questionnaire by Strus, Ciecuch and Rowiński (from 2016 - see: Rogoza, Ciecuch, Strus, Baran, 2019) and Drwal and Wilczyńska's Social Desirability Questionnaire (KAS) (1980).

The initial research sample included N=1003 people. In order to capture the greatest possible inter-individual variance, the participants represented maximally diverse socialization environments and socio-professional categories in terms of psychosociality (e.g., among the others, there were also 70 prisoners). The missing data initial analysis led to selecting N=867 people for the proper sample (405 men - 46.7% of the sample and 456 women - 52.6%, with the lack of data on the sex/gender of 0.7% of the entire sample).

In the course of theoretical and conceptual analyzes, four research subgroups were distinguished, and - then - the role of gender was taken into account (ultimately, in the analysis of gender differences, included 341 men (M) and 456 women (F)).

More detailed sociodemographic characteristics of individual subgroups and the entire sample are presented as follows:

- a) high school graduates and ordinary students: N = 344 (149 M and 195 F) aged 18 to 36 – i.e. 39.7% of the entire sample;
- b) working adults: N = 301 (107 M and 188 F) aged 18 to 73 – i.e.: 34.7% of the entire sample;
- c) high school graduates and military, police and security profile students: N = 158 (85 M and 73 F) aged 18 to 32 – i.e. 19.38% of the entire sample;
- d) (especially aggressive) prisoners: N = 64 (M) aged 23 to 62 – i.e. 7.4% of the entire sample.

As the optimal method of analyzing the personality structure and its relation to the forms of aggressive tendencies, the correlational analyses was chosen which takes into account four main types of variables: personality traits and metatraits, a social desirability variable (in a double role) and various forms of aggressive tendencies according to different theoretical approaches and measurement tools. The final analyzes were presented using the so-called *multidimensional scaling*/MDS (see: Biela, 1992; Borg, Groenen, 2005; Borg, Groenen, Mair, 2012; Ciecuch, 2017b; Davison, 1983; Davinson, Sireci, 2000; Ding, 2018; Jacoby, Ciuk, 2018; Wish, Carroll, 1982), which is conditioned by the usefulness of this statistical method for the multivariate analysis of circumplex structure models (see: Ciecuch, 2011, 2013a, 2013b, 2017a, 2017b; Schwartz, 1992, 2006; Jacoby, Ciuk, 2018; Schwartz, Ciecuch, Vecchione, Davidov, Fischer, Beierlein, Ramos, Verkasalo, Lönnqvist, Demirutku, Dirilen-

Gumus, Contin, 2012; Tracey, 2000) as well as the comprehensibility and ease of receiving the presentation of the results of own research with the use of MDS in the field of graphics.

All calculations were made using the Predictive Solutions PASW IMAGO PRO 25 (SPSS 25.PL for Windows) statistical packages.

During the multifaceted analysis of the own research results, the following has been shown:

- the emergence and manifestation of various forms of aggressive tendencies (according to various measurement tools) is associated with only one (as previously indicated *socially undesirable*) lower half of the CPM, i.e. Delta-, Alpha-, Gamma-,
- as predicted the dividing line is (essentially) Delta + vs. Delta- /Self-Restraint vs. Sensation-Seeking,
- the socially desirable half of the CPM (i.e. Delta+, Alpha+, Gamma+ and Beta+) is negatively associated with the emergence and perception of various forms of aggressive tendencies,
- the conducted analyzes showed the correctness of the assumption about the positive relationship between the control of aggressive behaviors and Delta+ (Self-Restraint) - the obtained data indicate that the covariation of Delta+ and Alpha+ (with the predominance of the latter) corresponds to the control of aggressive behaviors - although belonging to two research subgroups (i.e. high school graduates and military profile students and prisoners) significantly modifies the obtained pattern of dependence,
- the assumption about the relationship between instrumental aggression and Delta+ (Self-Restraint) has not been confirmed and, consequently, the recognition of the abovementioned instrumental aggression as a distinct type of aggression has been put into question. However, this requires further in-depth research, as such a statement may be challenged by the following counter-arguments: a) the specificity of the research sample, b) the structure of Gaś (1987b) instrumental aggression scale inadequate to the theoretical construct of pro-social instrumental aggression according to IPSAII (it is postulated to prepare an appropriate tool to measure the prosocial component of instrumental aggression) and c) the inability to test (for objective reasons) soldiers and policemen, or officers of the so-called *secret services* and members of pro-defense organizations and athletes to verify the above-mentioned theoretical theorems. The analysis of the obtained data showed that the pole of the instrumentality of CPM aggression is Alpha- (Sic!).
- empirical data also did not confirm (essentially) the theoretical assumption about the relationship between reactive aggression and Beta-/Passiveness - it turned out that reactive

aggression (according to RPQ-A and IPSAII) most strongly coexists with Alpha- (Disinhibition) and Delta- (Sensation-Seeking).

For the so-called “*discoveries*” of own research can include the following:

- recognition of instrumental aggression in terms of Gaś (1987b) - in the context of the structure and essence of CPM - as a separate type of aggression becomes doubtful (although it requires further analysis),
- the Beta- pole (Passiveness) is not generally associated with various forms of aggressive tendencies according to various tools,
- the obtained data showed that the so-called *the center of aggression* for CPM is Alpha-/Disinhibition. Therefore, the conducted empirical study gave grounds for the statement that the factor that dynamizes the occurrence of various forms of aggressive tendencies (according to different measurement tools) in the context of the structure of CPM is anger and physical aggression conditioned by its occurrence, and not - assumed *a priori* on the basis of theoretical analyzes of the structure of CPM - hostility (Sic!).

Taking the above into account, it should be remembered that human aggressiveness is a multidimensional and multifaceted phenomenon, and very often it has a processual and relational nature - especially in the case of personality disorders and the so-called *passive-aggressive personality* (see more: Jakubik, 2003; Surzykiewicz, 2000, 2019; Coloroso, 2004; Thuściak-Deliowska, 2017; Rode, 2010; Dixon, Smith, 2011; Kowalski, Limber, Agatston, 2012). Such an approach to the problem, however, goes beyond the analytical framework of this dissertation, in which the relations of the most frequently distinguished in the literature forms of tendencies aggressive towards CPM were arranged. As a consequence, it was impossible in empirical research to demonstrate the analyzes postulated in the theoretical part of the dissertation suggesting that within the CPM between Gamma- and Delta- there are more complicated, relational and processual (broadly understood), indirect or “*socialized*” forms of aggressive tendencies - which was directly caused by lack of adequate tools. However, this research direction may be taken into account in further research and analysis.

Keywords:

forms of aggressive tendencies, metatrait, the Circumplex of Personality Metatraits (CPM), relations between the variables aggression and personality